
Yusupova, D. (2019) Ali Şir Nevayî'nin "Mizan'ul Evzan" Adlı Eserinde Halk Koşukları ve Aruz Vezni İlişkisi. *Uluslararası Folklor Akademi Dergisi*. Cilt:2, Sayı: 2, 342 - 351

Makale Bilgisi / Article Info

Geliş / Recieved: 27.07.2019

Kabul / Accepted: 10.08.2019

Araştırma Makalesi / Research Article

ALİ ŞİR NEVAYİ'NİN "MİZAN'UL EVZAN" ADLI ESERİNDE HALK KOŞUKLARI VE ARUZ VEZİNİ İLİŞKİSİ

Dilnavoz Yusupova*

Öz

Bu makalede folklor ve aruz vezni ilişkileri ile ilgili sorunlar incelenmiş olup, makale yazarının vurgulamasına göre, aruz vezni müzik, folklor ve etnografyanın genel bir türetilmesi olarak meydana gelen şiirsel sistemdir. Makalede bu sorunun çözümlenmesi Ali Şir Nevayî'nin Türkçe'nin aruzuna dair "Mîzânü'l-Evzân" adlı eserinde meydana getirilmiş olan halk koşukları ve onların özelliklerini incelemesi esasında gerçekleştirilir. Makale yazarı 9 tane manzum eser şeklinin ritmik özelliklerini araştırma ve inceleme yoluyla aruz vezninin vurguya dayanmış şiir sistemi olduğunu belirtmektedir. Makalede koşuk, Türkü ve çinge. gibi manzum şekiller bu temelde tahlil edilmiştir. Makale yazarı, Türkçe aruz fakat kvantitatif (hecelerin kısalık ve uzunluk düzenine göre dayanmış olması) şiirsel bir sistem değil, belki de vurgu ile ilgili sistem olduğunu da "Mîzânü'l-Evzân" adlı eserindeki manzum şekiller yardımıyla kanıtlamıştır. Yazar bu halk koşuklarının konusunu asıl vezin vurgusu temelinde incelemeyen, göz önünde bulundurulmuş musiki ahengi hissetmenin mümkün olmadığı sonucuna varır.

Anahtar Kelimeler: aruz, rukn, müzik, gazel, halk bilimi

* filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Alisher Navoiy nomidagi, Toshkent Davlat o'zbek tili va adabiyoti universitet (ToshDO'TAU). E-mail: mumtoza_dil@mail.ru

ALISHER NAVOIYNING "MEZON UL AVZON" ASARIDA XALQ
QO'SHIQLARI VA ARUZ VAZNI MUNOSABATI

Abstract

This article discusses the relationship between folk-lore and aruz. Much information in this article are comparable with the works of classical literature. The study of Prosody, as taught by natives, is by no means easy, but Navai's treatise, on the other hand, and a few others, commence, as is natural, with the rules of scanning, introduce technical terms gradually, and only such as are absolutely required, and treat the "cricles" as redundant, though perhaps necessary for a systematic work. So the object of this article is to assist all such as take an interest in Arabic and Turk Literature, in acquiring a competent knowledge of the Prosody in Turk and Arabic.

Navai has written nine new poetic meters and forms. Also in this article discusses melody and prosody's relationship. For example, peculiarity of the ramal bakhr.

Learning Prosody isn't easy, because it have more functions. Different opinions are held regarding the meaning of the word 'aruz'(prosody). This article give different reflections about it.

Key words: aruz, rukn, music, ghazal, , folk-lore,

Annotatsiya

Ushbu maqolada folklor va aruz vazni munosabatlari bilan bog'liq masalalar tadqiq qilingan bo'lib, maqola muallifining ta'kidiga ko'ra, aruz vazni musiqa, folklor va etnografiyaning umumiy hosilasi o'laroq vujudga kelgan she'riy tizimdir. Maqolada ushbu masala yechimi Alisher Navoiyning turkiy aruzga doir "Mezon ul-avzon" asarida keltirilgan xalq qo'shiqlari va ularning xususiyatlarini tadqiq etish asosida amalga oshiriladi. Maqola muallifi 9 ta poetik shaklning ritmik xususiyatlarini tadqiq etish orqali aruz vaznini urg'u asoslangan she'r sistemasi ekanligini ta'kidlaydi. Maqolada qo'shuq, turkiy va chinga kabi poetik shakllar shu asosda tahlil qilingan. Maqola muallifi turkiy aruz faqat kvantitativ (bo'g'inlarning qisqa-cho'ziqligi va tartibiga asoslanadigan) she'riy tizim emas, balki urg'u bilan bog'liq sistema ham ekanligini "Mezon ul-avzon" asaridagi poetik shakllar orqali asoslab beradi. Muallif ushbu xalq qo'shiqlarining matnini rukn (prosodik) urg'usi asosida tadqiq qilmasdan turib, nazarda tutilgan musiqiy ohangni his qilish mumkin emas, degan xulosaga keladi.

Калум сўзлар: aruz, rukn, musiqa, g'azal, xalq og'zaki ijodi,

Sharq mumtoz poetikasining qadimiy va muhim tarmoqlaridan biri bo'lgan aruz ilmining inkishofi va shakllanishi xalq og'zaki ijodi bilan bog'liq ekanligi mumtoz manbalardan ma'lum. Aruzning asl sarchashmasi bo'lgan arab she'riyati dastavval ko'chmanchi, tuya boqish bilan shug'ullanuvchi arab qabilalari – badaviylarda vujudga kelgan [1, 14]. Arab tuyachilari tuyani tezlatish uchun maxsus qo'shiqlar kuylaganlar va bu qo'shiqlar arab xalqlari orasida keng tarqalgan.

VIII asrga kelib, arab olimlari orasida she'riyat va xalq og'zaki ijodi orasidagi munosabatni o'rganish, ularning muayyan qonuniyatlarini ishlab chiqishga ehtiyoj tug'ildi. Bu vazifa haqli ravishda “arab filologiyasining otasi” deb e'tirof etiluvchi olim Xalil ibn Ahmad (715/719 – 786/791) tomonidan amalga oshirildi. U aruz ilmini bir butun tizim holiga keltirdi va uning nazariy asoslarini ishlab chiqdi.

Aruz vazni arab she'riyatida o'zining musiqiy ohangdorligi bilan mustahkam o'rin olgach, asta-sekin qo'shni xalq va mamlakatlarga ham yoyildi. Endi uning sir-u sinoatlari forsiy va turkiy olimlarni ham o'ziga jalb eta boshladi: natijada Yaqin va o'rta Sharq xalqlari adabiyotida bu sohaga doir yuzlab risolalar maydonga keldi.

Turkiy xalqlar adabiyoti ham musulmon Sharqi madaniyatining tarkibiy qismi sifatida ushbu ilm asosida ish ko'rdi. Shayx Ahmad Taroziyning “Funun ul-balog'a”, Alisher Navoiyning “Mezon ul-avzon”, Zahiriddin Muhammad Boburning “Aruz risolasi” (“Muxtasar”)da turkiy aruzning nazariy qonun-qoidalari ishlab chiqildi. Ushbu asarlardagi aruz qonuniyatlari haqida bir qancha tadqiqotlar yaratilgan bo'lsa-da, Alisher Navoiy va Bobur risolalarida keltirilgan xalq og'zaki ijodi, xususan xalq qo'shiqlari bilan bog'liq poetik shakllarning vazn xususiyatlari, ohang imkoniyatlari ritmik urg'u bilan bog'liq holda maxsus tadqiq etilmagan edi. Biz ushbu maqolamizda ana shu masalaga to'xtalib o'tmoqchimiz.

O'rta asr adabiyotshunosligida fanning muayyan masalasi bo'yicha risolalar muxtasar (ko'zda tutilgan muammo yuzasidan umumiy, ixcham va lo'nda ma'lumotlarni o'z ichiga oluvchi kichik risola) yoki mufassal (biror fan yoki uning muayyan sohasini mukammal tarzda yorituvchi monografik xarakterdagi yirik asar) usulida yaratilgan. Shu ma'noda Navoiyning ushbu asari aruz ilmi haqida umumiy va qisqa ma'lumot beruvchi risola hisoblanadi.

Navoiy turkiy tilda yaratilib, adabiyotshunoslik masalalariga bag'ishlangan Shayx Ahmad Taroziyning "Funun ul-balog'a" asari bilan tanish bo'lmagani uchun aruz nazariyasiga doir qonun-qoidalarni turkiy tilda ilk marta bayon qilayotganini alohida ta'kidlaydi, xususan "g'araz bu maqolotdin va maqsud bu muqaddimotdin bu erdikim, chun turk alfozi bilakim nazm voqi' bo'lubdur, anga zobitae va qonune yo'q erkondur..." deb yozarkan, turkiy tilda aruz qonun-qoidalari oid maxsus asar yo'qligini aytib o'tadi [2, 94].

"Mezon ul-avzon" muqaddima, asosiy qism va kichik xotimadan iborat. Muqaddimada Oллоhga hamd aytilgach, Sulton Husan Boyqaroning ushbu asarni yozishga ilhomlantirganligi haqida so'z boradi. Unda aytilishicha, Husayn Boyqaro Amir Xusrav Dehlaviyning 18 ming baytdan iborat g'azaliyotini yig'dirib, bir to'plam holiga keltiradi. Xusrav Dehlaviy she'rlarining ko'pi murakkab bahr va vaznlarda bo'lib, ularni aniqlashda hatto ba'zi shoirlar ham ojizlik qilar edilar. Husayn Boyqaroning topshirig'i bilan aruzshunoslar Xusrav Dehlaviyning har bir she'ri ustiga shu she'ning vaznini yozib chiqadilar. Shundan so'ng devon tuzishda har bir she'ning vaznini qayd etib qo'yish odat tusiga kiradi. Alisher Navoiyning "Xazoyin ul-maoniy" kulliyoti ham shu yo'sinda tartib beriladi.

Alisher Navoiy muqaddimada o'zidan avval yaratilgan aruzga doir manbalar: Xalil ibn Ahmadning "Kitob ul-ayn", Shams Qays Roziyning "Almo'jam", Nasiriddin Tusiyning "Me'yor ul-ash'or", Abdurahmon Jomiyning "Risolai aruz" asarlariga to'xtalib o'tib, ularda mavjud bo'lmagan ba'zi qoida, doira va vaznlarni o'z asarida keltirib o'tishini aytadi. Ya'ni: "...necha qoida-u doira va vaznkim, hech aruzda, misli fan vozii Xalil ibni Ahmad va ilm ustodi Shams Qays kutubida va Xoja Nasir Tusiyning "Me'yor ul-ash'or"ida, balki Hazrati Maxdumiy navvara marqadahu nuran "Aruz"larida yo'q erdikim, bu faqir bu fan usulidin istixroj qilib erdikim, bu kitobg'a izofa qildim" [2, 44-45].

So'ngra Navoiy aruzning "sharif" fan ekanligiga to'xtalar ekan, Qur'oni karimdagi ba'zi oyatlar va payg'ambarimiz hadislaridagi ba'zi jumalarning aruz vaznlari bilan mos kelishi, Amir ul-mo'aminin Hazrat Ali devonlaridagi she'rlarning aksariyati, ko'plab mashoyix va avliyolarning nazmlari, masnaviyolari aruz vaznida ekanligini ta'kidlab o'tadi. Aruzning sharif fan ekanligini shu tariqa asoslagach, ushbu fanning kashfiyotchisi Xalil

ibn Ahmad va “aruz” istilohi haqida ma’lumot beradi. Navoiyning yozishicha, Xalil ibn Ahmad yashagan hudud yaqinida “Aruz” degan vodiy bo’lgan va bu vodiya arablar chodirdan uylar tikib, ularni bezatib sotgan ekanlar. Uyni “bayt” deb atashar ekan. Baytning mavzun-nomavzun (vaznli-vaznsiz) ekanligini aruz fanining o’lchoviga solib ko’rishganidek, bezatilgan uylar ham bahoga solib, o’lchab ko’rilar ekan. Shu tariqa mazkur ilm ushbu vodiy nomi bilan “*Aruz*” deb atala boshlangan.

Asarning tanqidiy matnini yaratgan Izzat Sultonov asarning xalq og’zaki ijodi bilan munosabati haqida shunday deydi: “Bahrlar va vaznlar haqidagi bobning oxiri “Mezon ul-avzon”ning juda qimmatli qismidir. Bu joyda Navoiy turkiy xalqlarning yozuv poeziyasi va folklor tajribasi asosida aruzning vaznlar bobiga, va umuman, poetikaning janrlar bobiga favqulodda ahamiyatli qo’shimchalar qiladi. Navoiyning fikricha, odatda aruz haqidagi kitoblarda keltiriladigan vaznlardan tashqari, yana bir necha vazn borki, ular ajam (fors va o’zbek) shoirlarining so’ngilari va Navoiyning zamondoshlari asarlarida uchraydi, ammo aruzga taalluqli bo’lsa ham, aruz haqidagi kitoblarda qayd etilmagan... Navoiy hammasi bo’lib to’qqizta yangi vazn va she’riy shaklni qayd etadi...” [3, 430].

“Mezon ul-avzon”da Navoiy ularning xalq orasida tarqalgan nomlaridan foydalanadi, nomi yo’qlarini esa aruzdagi vaznlardan qaysi biriga mos bo’lsa, shu vazn nomi bilan ataydi: “yana bir necha vaznki, ba’zini ajam shuarosi mutaaxxirlari aytibdurlar va ba’zi bu zamonda nazm topibdur va hech aruzg’a doxili bo’lmaydur, agarchi filhaqiqat aruz buhurig’a doxildurlar, ishorate alar sori qilmoq xoli oz munosabate ermas erdi” [2, 91].

Ushbu poetik shakllar quyidagilardir: *o’n olti ruknli ramali maxbun, tuyuq, qo’shiq (1), qo’shiq (2), chinga, muhabbatnoma, mustazod, aruzvoriy, turkiy.*

Alisher Navoiyning bu boradagi xizmati shundaki, u asarning ushbu qismida xalq qo’shiqlari vaznlari bilan mumtoz aruz vaznlarini qiyoslaydi hamda mashhur “surud”larning bir nechtasi fors-tojik va o’zbek aruzida qo’llanadigan ayrim o’lchovlardagi she’rlarga bastalanganini ta’kidlaydi. Jumladan, “tuyug’” *ramali musaddasi maqsur*, “qo’shuq” *madidi musammani solim* va *ramali musammani mahzuf*, “chinga” *munsarihi matviyi mavquf*, “muhabbatnoma” *hazaji musaddasi maqsur*, “aruzvoriy” *hazaji musammani solim* va *ramali musammani mahzuf*, “turkiy” *ramali*

musammani maqsur vaznlariga mos tushishini misollar bilan isbotlab beradi. Bu vaznlar turkiy aruzga maxsus bo'lib, "Mezon ul-avzon"dagi vaznlar bayoni qismida o'z aksini topgan edi, shuning uchun, bizningcha, ularni "yangi" vaznlar yoki she'riy shakllar sifatida ko'rsatish to'g'ri emas. Faqatgina "mustazod" degan surud vaznigina asardagi hazaj bahriga taalluqli bo'limda keltirilmagan bo'lib, shuni shoir kashf qilgan va turkiy aruziga olib kirilgan yangi o'lchov sifatida ko'rsatish mumkin.

"Navoiyning bu o'rindagi muhim xizmati xalq og'zaki ijodi, xususan, xalq qo'shiqlari vaznlari bilan fors-tojik va o'zbek aruzi o'lchovlari orasidagi mushtaraklikning tadqiq etilishi bo'ldi. Shoir bu mushtaraklik sababiyatlarini yoritmaydi. Bu holat qadimiy turkiy ("barmoq"deb yuritiladigan) vaznlar bilan mumtoz aruz o'rtasidagi tasodifiy mushtaraklikmi yoxud arab, fors-tojik hamda o'zbek aruzi vaznlarining xalq og'zaki ijodiga ta'siri, unda aruzga mos keladigan o'lchovlarda asarlar bitilganligi bilan izohlanadimi – bu muammo ham o'z tadqiqini topmagan. Balki risolaning muxtasarlik usuli bunga imkon bermagandir. Bundan qat'i nazar, Navoiy mazkur masalaga qalam urib, o'zbek aruzi manbalari, og'zaki va yozma adabiyotdagi she'riy o'lchovlarning o'zaro ta'siri va hamkorligi haqidagi bahsni birinchi bo'lib boshlab berdi" [4, 64].

Shu o'rinda Navoiyning musiqa va aruz rivoji munosabatlari haqidagi fikrlarini ham keltirib o'tmoqchimiz. Navoiy, ramali musammani maqsur vaznining musiqiylik xususiyatini alohida ta'kidlab, "*qo'shuq*" deb atalgan surud haqida shunday deb yozadi: "Ammo bu latif zamonda va sharif davronda bu surudni ramal musammani mahzuf vaznig'a elitib, musiqiy va advor ilmida muloyim tab'liq benazir yigitlar g'arib nag'amot va alhon bila ajab tasarruflar qilib, Sultoni sohibqiron majlisida ayturlarkim, aning muloyimlig' va xushoyandalig'i vasfqa sig'mas va ta'sir va raboyandalig'i sifatqa rost kelmas, balki ul hazratning ixtiroidur va bu ham ul hazratning Masihoso anfosi natoyijidin istishhodg'a kelturmak munosibroq erdi, andoqkim,

b a y t:

Sabzai xatting savodi la'li xandon ustina,

Xizr go'yo soya solmish obihayvon ustina.

Foilotun foilotun foilotun foilun [2, 92].

Ko‘rinadiki, mazkur surud bilan ko‘rsatilgan vaznda qo‘shiq kuylash an‘anasiga Husayn Boyqaro asos soladi, uning majlislarida ijro etiladigan qo‘shiqlarning aksariyati ramali musammani mahzuf vaznidagi she‘rlar bilan aytilardi, binobarin, ko‘proq g‘azal, muxammas, musaddaslar ana shu vaznda bitilardi.

Shuningdek, Navoiy “turkiy” surudi haqida batafsil to‘xtalar ekan, yozadi: “Yana surudedurkim, ani “turkiy” debdurlar, bu lafz anga alam bo‘lubdur va ul g‘oyatdin tashqori dilpisand va ruhafzo va nihoyatdin mutajoyiz aysh ahlig‘a sudmand va majolis oro suruddur, andoqki, salo-tin ani yaxshi aytur elni tarbiyatlar qilibdurlar, turkigo‘ylik laqabi bila mashhurdur va ul dog‘i ramali musammani maqsur vaznida voqi‘dur, andoqkim,

b a y t:

Ey saodat matla‘i, ul orazi mohing sening,

Ahli biynish qiblagohi xoki dargohing sening.

Foilotun foilotun foilotun foilon [2, 94].

Ushbu poetik shakllarning ritm xususiyatlarini his qilish uchun aruz tizimining urg‘u asosidagi ta‘limot ekanligini ta‘kidlash zarur. Arab aruzi bo‘yicha tadqiqotlar olib borgan olim E.Talabovning fikricha, aruz faqat kvantitativ (cho‘ziq va qisqa bo‘g‘inlarning almashinib kelishiga asoslanadigan) emas, balki kvalitatif (urg‘uga asoslanadigan) xususiyatlariga ham ega tizimdir. “Arabiy aruzda bo‘g‘inlarning miqdor munosabatlari bilan birga, urg‘ularning, yana ham to‘g‘rirog‘i, urg‘uli bo‘g‘inlarning simmetriyasi mavjud va u ritm yaratishda belgilovchidir” [5, 28]. Aynan shu xulosani aruzdan foydalanuvchi boshqa xalqlar, xususan fors-tojik va turkiy adabiyot vakillari she‘riyati haqida ham bildirish mumkin.

“Aruziy matnda so‘z urg‘usi (leksik urg‘u) bilan ritm urg‘usi (prosodik urg‘u) mutobiq emas – ularda o‘zaro moslik yo‘q. Ahyonda uchrab turadigan mutobiqlik sof tasodifdir. Bayt tarkibidagi so‘z ruknlar tasarrufida o‘z shakl va urg‘u mustaqilligini batamom yo‘qotadi, u misradagi qolip va uning prosodik urg‘usi maromiga bo‘ysundiriladi – mahv etiladi” [5, 25]. Darhaqiqat, aruzda bitilgan matnda so‘z urg‘usi (leksik urg‘u) va rukn urg‘usi orasida mutanosiblik yo‘q, ya‘ni so‘z urg‘usi matndan tashqaridagina

yetakchilik qiladi. Matn (bayt) tarkibida esa soʻz urgʻusi tushunchasining oʻzi mavjud emas, chunki aruzda rukn urgʻusi yetakchidir. Baytda nechta rukn boʻlsa, shuncha urgʻu bor.

“Mezon ul-avzon”da keltirilgan “qoʻshiq” surudiga oid matnni soʻz va rukn urgʻulari asosida koʻrib chiqsak. Dastavval soʻz urgʻusi olgan hijolarni belgilaymiz:

*Éy saodát matla’i, úl orazí mohíng seníng,
Ahlí biynísh qíblagohí xokí dargohíng seníng.*

Endi aynan shu baytni rukn urgʻusi asosida koʻrib chiqamiz:

*Éy saodat mávla’i, ul òrazi mohíng seníng,
Áhli biynish qíblagohi xòki dargohíng seníng.*

Qiyoslang:

Leksik urgʻuli hijolar:

1 misrada: 1 4 7 8 11 13 15

2 misrada: 2 4 8 10 13 15

Rukn urgʻusini olgan hijolar:

1 misrada: 1 5 9 13

2 misrada: 1 5 9 13

Ushbu misoldan maʼlum boʻladiki, leksik urgʻu asosida tahlil qilingan matnda rukn urgʻusi asosidagi matndan farqli ravishda hijolar orasida oʻzaro simmetriya yoʻq va ular tartibsiz joylashgan, shu maʼnoda aruziy matnda rukn urgʻusi yetakchi degan fikr oʻz tasdigʻini topyapti. Urgʻular miqdorining tengligi va muayyan tartibga ega boʻlishi esa oʻziga xos ritmning vujudga kelishini taʼminlayapti. Bundan tashqari, agar keltirilgan surud matni rukn urgʻusi asosida aytilmas ekan, uning oʻziga xos musiqiy ohangini his qilishning imkoni boʻlmaydi.

Endi asarda keltirilgan va “chinga” deb ataluvchi qoʻshiqning matlaʼ baytini tahlil qilsak. Navoiy chinga haqida gapirib, uning vazni haqida shunday deydi: Yana «chinga»durkim, turk ulusi zufof va qiz koʻchurur toʻylarida ani ayturlar, ul surudedur bagʻoyat muassir va ikki navʼdur. Bir

nav'i hech vazn bila rost kelmas va bir nav'ida bir bayt aytilurkim, munsarihi matviyi mavquf bahridur va yor-yor lafzini radif o'rnig'a mazkur qilurlar, andoqkim,

b a y t:

Qaysi chamandin esib keldi sabo, yor-yor,

Kim damidin tushti o't jonim aro, yor-yor?

Muftailun foilon muftailun foilon

Ushbu baytni aynan ritmik urg'u asosida o'qilsagina, uning haqiqiy ohangini his qilish mumkin. Ushbu qonuniyatni asardagi boshqa poetik shakllariga nisbatan ham kuzatish qiziqarli natijalar beradi.

Yuqoridagi mulohazalar asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

Aruz ilmi xalq og'zaki ijodi bilan munosabatda vujudga kelgan she'riy tizim bo'lib, musiqa, xalq ijodi va etnografiyaning mushtarak hosilasi hisoblanadi.

Aruz ilmini turkiy til imkoniyatlariga moslashtirishni maqsad qilib yaratilgan Alisher Navoiyning "Mezon ul-avzon" asari o'rta asr adabiyotshunosligida aruz ilmi haqida muxtasar uslubda yaratilgan risola hisoblanadi.

Asarda aruz nazariyasiga doir 19 bahr, 160 ga yaqin vazn va 7 doira haqida ma'lumot keltirilishi bilan bir qatorda 9 ta xalq og'zaki ijodiga doir poetik shakllar ham keltirilgan bo'lib, Navoiy ular orqali aruz bahrlarining xalq og'zaki she'riyatidagi o'lchovlar bilan munosabatini o'rgangan va xalq qo'shiqlari vaznlarining yozma ijodda foydalanilishi mumkin bo'lganlarini belgilab beradi.

Aruz ilmi ritmik urg'uga asoslangan she'riy tizim bo'lib, baytda urg'ular miqdorining tengligi va muayyan tartibga ega bo'lishi shu vaznga xos ritmik ohangning vujudga kelishini ta'minlaydi.

"Mezon ul-avzon"da keltirilgan xalq qo'shiqlarining matnini rukn urg'usi asosida tadqiq qilish orqaligina nazarda tutilgan musiqiy ohangni his qilish mumkin.

Adabiyotlar

- TOIROV U. (1997). Stanovlenie i razvitie aruza v teorii i praktike persidsko-tadjikskoy poezii. Avtoref. diss.na soiskanie uchenoy stepeni dokt.fil.nauk. Dushanbe,
- NAVOIY Alisher.(2000).Mezon ul-avzon. MAT. 20 jildlik. T. 16. Toshkent: Fan.
- SULTONOV I.(1977). Mezon ul avzon / O'zbek adabiyoti tarixi. Besh tomlik. T. 1. Toshkent: Fan.
- HOJIAHMEDOV A.(2006). Navoiy aruzi nafosati. – T.: Fan.
- TALABOV E.(2004). Arab she'riyatida aruz tizimi. Filol.fan.dok.diss. ...avtoref. Toshkent.